

Fra fremmede Kirkegaarde.

Af Bibliotekar Hans Aage Paludan.

Efterfølgende Meddelelser, som jeg efter Redaktionen venlige Opfordring tilstiller „Vore Kirkegaarde“, ønsker jeg gerne strax opfattet som Optegnelser ikke af en Sagkyndig – hverken theologisk, arkitektonisk eller kommunal, – men af en Rejsende, der under Ophold med andre (filologiske) Formaal i Syden og Orienten har gjort sine frie Iagttagelser ogsaa paa dette Omraade som et, der fuldt hører med under Menneskers Liv i det Fremmede, – Nutidsliv og Fortidsliv.

Sydfrankrig.

Blandt det sydlige Frankrigs mange forskellige Kirkegaardsformer – og der er mange – fra Byernes monument- og stenrige til Landsbyernes fattige blomstersmykkede, fra Alpernes under de spidse Kirketaarne, som Chamonix', hvor saa mange Fremmede hviler, til Pyrenæernes bortgemte, dukkesmaa, paa en smal Afsats, som Arnéguy's, hvor man knap forstaar, at den lille Bondebys Døde kan finde Plads, fra Ødeklostrenes tilgroede Gaarde, la Grande-Chartreuse's, hvor Faarene græsser, og Vildrankerne snor sig højt om Klosterbrødrenes massive Stenkors, eller Montmajours, hvor Munkene ligger i Korsgangen, hver med sit afslidte Aarstal over sig, og enkelte

Allé paa Kirkegaarden i Arles.
Les Alyscamps.

Dis Alyscamp lou cementeri
Plen de miracle e de misteri...
(Mistral: Nerto).

Mødre hos deres Sønner under grovt udmejslede Stenprydelse; til de øde og stormpiskede ved Havet, der minder om Vorupørs og Harboøres, i Médoc, ved Arcachon og Hendaye; Azurkystens, der ligger bagved, skjulte, som noget, man skammer sig lidt ved, Carcassonnes udenfor Murene, hvor de høje Cypresser dog kun naar op til Murtinderne, hvor man vandrer omkring, Perpignans under de gamle Plataners Skygge for den stærke Sol, Les Baux' gamle Columbariemur midt i Ruinerne paa Klippetoppen . . . , — blandt alle disse er dog Arles' ældgamle Kirkegaard det ejendommeligste Monument.

Naar man gaar ud i den sydlige Udkant af den tiltalende lille Rhôneby, hvor der altid er Larm og Bulder paa Forum, stadig Liv og Snakken, Knald og Fyrværkeri ved enhver Lejlighed, Fakkeltog og vild Krigsmusik af de africanske Soldater, Tyrefægtning og 30 Mands Orphéoniste-Orchester, alt under Saint-Trophime-Kirkens spinkle Toklang, kommer man ad Victor Hugos meget støvede Platan-Avenue ud til den stille Plet, hvor den sidste Rest af den totusindaarige Begravelsesplads endnu ligger tilbage med sit gammelfranske Navn: *les Alyscamps* (af *Elysii campi*, de elyseiske Marker, den græske Mythologis Betegnelse for de Saliges fredlyste Opholdssted). Som *les Alyscamps* nu ser ud, kommer man ind forbi Saint-Accurses Kapel og en smuk romersk Bue fra den oprindelige Indgangsportal, og man har da for sig en lang Poppelallé, „Gravenes Allé“, hvor Stensarkophagerne paa begge Sider i 3-4-5 Rækker langs Spadseregangen ligesom danner lavere Hække foran de mægtige Poppers sammenhængende Løvvægge i imponerende Højde, der flankerer hele Perspektivet. Efter en Vandring mellem disse Hundreder af Kister kommer man for Enden af Alléen til en Udvidelse, en indhegnet Gaard, hvor endnu flere Sarkophager grupperer sig i Rotunder omkring en lille romansk Kirkeruin, Saint-Honorat, der har været synlig hele Tiden nedad Alléen. Nu lyder ingen Vigiliesang mere op fra Krypten for de Tusinder af Sjæle, der her er vandret heden; Solen bager i de stille Middagstimer, og Cicaderne synger, Insekter summer, og Guldsmede svirrer i Lyset; en varm Høduft kommer ind udefra gennem Poppelløvet. Dybt staar de svære Stenkister i det svedne Græs mellem røde Valmuer, de som efter Folketroen voxer frodigst frem af den Jord, som dækker mange døde Mennesker. Og hist og her, siddende paa Stenkanterne som lune Bænke, med Benene nede i Kistens Dyb, passiarer omboende gamle Aftægtsfolk Tiden væk i hyggelige Smaagrupper paa dette Sted, der mere end noget andet taler Tidens stærke Sprog.

Thi der var jo andre Dage, hvor dette ikke var en henslumrende Mindeplads under Provences Sol, men hvor Navnet *Alyscamps-sur-mer* havde et Ry, der genlød i Liv som i Digtning og Krønike. Allerede Dante taler om Stedet som velkendt i sit Helveddigts niende Sang, hvor han skildrer de store Kætterses Pinestæd:

Som nærvæd Arles, hvor sig Rhône breder,

Grave ved Grave frem af Sletten træder:

Saa ligervis paa Marken her, den øde.

Men i den tidlige Middelalder saa Egnen her væsentlig anderledes ud, og Arles, der nu er en Flodby med et Par Timers Iltogsfart over Crau-Sletten, inden man naar Havet, var dengang en Søhavn, nær forbundet med Middelhavet ved Damme og Strandsøer; derfor benævntes ogsaa hyppig Kirkegaardshøjden *Alyscamps-ved-Havet*: den var omflydt af salt Vand. Allerede i Aarhundreder, fra de græske og phø-

nikiske Kolonisters og de galliske Kelters Tid, havde her været Begravelsesplads (Nekropolis); men sit store Ry naede Stedet først i den christne Tid. Det hed sig nemlig, at da Provences Apostel, den hellige Trophimos, vilde indvie den hedenske Gravmark til en christen Kirkegaard, sammenkaldte han flere Biskopper fra omliggende Stæder, men alle undtog sig af Ydmyghed for at foretage den hellige Act. Da aabenbarede Christus sig midt iblandt dem og foretog Indvielsen. Denne typiske Locallegende skyldte Alyscamps den enorme Veneration, Kirkegaarden blev Genstand for i mange Aarhundreder: alle vilde begraves der, hvor Frelseren selv havde stænket det viede Vand, omgivet af sine hellige Engle, saa ingen Helvedes Magt kunde naa de Jordfæstede, og hvor Engleskarerne i de stille Nætter stadig kom ned og sang deres Lovsange; – saaledes fortæller Mistral i femte Sang af det provencalske Digt „Nerto“ (1884): Långvejs fra blev derfor de Døde sendt for at hvile i den helligede Jord, især Stormænd og Fyrster; kosteligt udstyrede Mindesmærker rejstes omkring „Knæfalds“-Altret, hvor Christus selv havde knælet, og Aftrykket vist i Stenen (som endnu paa Himmelfartsbjergene ved Jerusalem); tyve Kirker og Kapeller laa der i 12. Aarhundrede, – og hvor St. Honorat-Kirken var opført i det 6., laa tidligere et Kapel indviet af Trophimos selv til den hellige Jomfru, „som endnu er i Live“ (*adhuc viventi*), stod der paa en Marmorsten, som siden kom til Rom. Det fromme Bedrag er aabenlyst ved en saadan Indskrift; men Folkefantasiens knyttede al mulig hellig og profan Tro til Stedet; de Dødes Baarer, hed det, kom sejlene alene ned ad Rhône og ankom rigtig til Alyscamps, naar blot (vel at mærke!) en Sum til Begravelsesomkostninger var vedlagt paa Flaaden; Fiskerne paa Floden vendte deres Baade for at give Plads, naar de saa dem; de slog Kors for sig og bad: „Gud lade dem hvile i Fred!“

For Fantasiens blev nu denne uhyre Gravmark til Skuepladsen for store og blodige Slag: man tænkte sig, at hvor saa mange Tusinder laa begravede, maatte engang svære Kampe have fundet Sted, og hvilke? naturligvis mellem Hertesagnetes store Skikkelser og Saracenerne, – Maurerne i Spanien, Sørøverne og Christi Gravs Fjender, som opfyldte Sindene. Her henlagde man da Guillaume d'Oranges store Nederlag og efterfølgende Sejr, da han flygtende var kommet hjem til Orange, og ingen, selv ikke hans Hustru, vil kendes ved ham (i Heltedigtet „Aliscans“). „Vorherre ved, de faldt paa Alyscamps“, svarer han paa Spørgsmaalet om, hvor hans tapre Skarer er. „Mort sunt en Aliscans“, saaledes hed det almindelig i Pilgrimmenes Fortællinger, naar de kom herfra til Havnen ved Saint-Gilles paa Vejen til det hellige Land eller til Santiago i Spanien. Den dengang bløde og side Jord betragtedes som for bestandig gennemtrukket af Blod fra det store Slag mod Hedningerne:

Thi fra den Tid, da Jesus Christ blev fød,
 Var aldrig set en Mandedød saa svær,
 Som var den Dag ved Aliscans-sur-mer;
 Af Faldnes Blod er Engen farvet rød.
 Det ses endnu af hver en Pilgrim klart,
 Som kommer til Saint-Gilles paa sin Fart.

Saaledes kan man tilnærmelsesvis oversætte den oldfranske Tekst.

Paa denne Maade blev Kirkegaarden gjort til Sydfrankrigs store Valplads ved Siden af Roncevaux; – ja, en Version af Roland-Sagnene (den, der repræsenteres af den nordiske Karlamagnus-Saga, tidlig oversat efter en tabt fransk Original) henlægger endogsaa Roncevaux-Kæmpernes Begravelse til Alyscamps: paa en saa be-

rømmelig Kirkegaard maatte naturligvis Christenhedens berømteste Forkæmpere have fundet deres Hvilested [som er ubekendt]. Man har villet paavise selve Rolands Grav i Saint-Honorat-Kirken.

Munkene fra Saint-Victors navnkundige Abbedi i Marseille betjente denne Kirkegaard, som paa ejendommelig Maade saaledes afspejler de store Bevægelser i Midlaldrens Folkemasser: Hærskarerne og Pilgrimsfærd til det Fjerne. Men i 1152 overførte man den hellige Trophimos' Rester til Saint-Etienne-Kirken i Arles (nu Domkirken Saint-Trophime), og dette blev skæbnesvangert for Kirkegaardens Anseelse: Den blev nu mere en blot local Begravelsesplads for Byen selv og Omegnen, saaledes for den fyrstelige Slægt Pourcelet fra les Baux. Endnu 1720 rejstes der et Monument for Pestens Ofre. Men allerede tidligere var man begyndt at plyndre den, bortføre de smukkeste Sarkophager og Kunstværker som Antikviteter og stille dem op i Museer – disse Kunstens Kirkegaarde, som en provençalsk Forfatter har sagt. Flere Marmorkister førtes som Gaver til Rom, til Palazzo Barberini, Servilius Marcianus' opstilledes i Lyon, i Marseille Flavius Memorius' og Cæcilia Aprulas. Ja, hele Skibsladninger, som Kong Charles IX (Bartholomæusnattens Konge) lod bortføre, gik til Grunde paa Rhônen – ganske som senere den ægyptiske Konge Menkharas Sarkophag, som Englænderne tog ud af den tredie store Pyramide ved Gizeh, gik til Bunds med sit Skib paa Vejen til England.

Selvfølgelig kan ingen maale sig med de berømte byzantinske Sarkophager, som især ses i Konstantinopel, men en Række meget smukke Gravmæler er opstillede i Byen Arles' *Musée lapidaire* i Sainte-Annes gotiske Kirkerum ligeoverfor Cathedralen (hvis Alterborde ogsaa tildels er udhugne Sarkophager fra Alyscamps): der staar mellem antike Vaser og Mønter, Fragmenter og Knogler to smukke Kvindebuster fra Hydria Tertullas Grav; paa andre Gravmonumenter ses i Relieffer baade Medusahoveder og Apollon mellem Muserne, med Musikinstrumenter, Jagten paa det kalydonske Vildsvin og et henrivende af tretten Børn, der samler Oliven, – som en Illustration til et Digt af Mistral. Chrysogonus' Monument sammensættes af to Buer med korinthiske Søjler, medens Præsten Concordius' bæres af to Søjler med Cannelurer i Spiral, over hvilke Christus sidder paa sit Tronsæde i Frontispicen, omgivet af Apostle og Folkeskarer. Der er overhovedet talrige Bibelscener. Indskrifterne er næsten alle paa Latin, men ingen særlig prægnante.

Billedet af alle disse flyttede Mausoleer maa man altsaa tage med sig, naar man nu gaar paa Alyscamps og vil tænke sig, hvad den var. Thi de Sarkophager, der nu staar tilbage, er de ringeste, uden Prydelser, de fleste aabne, andre dækkede af et svært Stenlaag, paa nogle fladt, paa andre tag- eller æselrygformet, med høj Kam og fire lave Hjørnepiller, en enkelt, fra Merovinger-Tiden, oversaaet med Stjerneblomster og Bladornamenter. – 1847 brød den store Banelinie Paris–Lyon–Méditerranée ind paa Kirkegaardens Enemærker og forvandlede store Dele af den til Skinnevej, Signalposter og Kulbunker; og et helt Stykke blev afskaaret af den Kanal, der blev gravet for at lede Vand fra Floden Durance ned til den tørre Crausslette; hinsides denne Kanal ligger Knæfaldskapellet fra 1529 og andre Monumenter. Gravningen foregik uden archæologisk Medvirkning, Fund og Kostbarheder bortsnappedes af tilfældige Antikvitets-Jægere. Saa det maa siges, at les Alyscamps er en historisk, men vanrøgtet og mishandlet Kirkegaard. En Gravskrift over en Præst fra 14. Aarhundrede, der udgøres af et latinsk Distichon, kan oversættes omtrent saaledes:

Vé Eder, dersom I tror at undgaa Døden den bitre;
Hvad jeg er, bliver I, thi hvad I er, var og jeg.

* * *

For at se et karakteristisk moderne Modstykke til Arles' Oldtidskirkegaard kører vi nogle faa Mil nordpaa ad Avignonvejen til *Maillane*, en pæn lille platanoverskygget Landsby mellem Hvedemarker og støvede Cypresshegn. Disse staar tæt i Retningen Øst-Vest, som Patriarken Mistral lærte sine Landsmænd at plante dem til Læ mod den hærgende Nordenvind, som farer ned gennem Rhônedalen. Lidt udenfor Byen, hvor Husene slipper, og Udsigten er fri ud i Landskabet mod de blaanende Alpilles-Bjerges Ryg, ses Kirkegaardens graa Sandstensmur inde paa højre Side fra Vejen; over den rager Cypressernes Toppe og enkelte Buske og Monumenter, en Kuppelrunding lidt til venstre under et Træ med hvide Blomster. En Graverkone har rakt os ud gennem Husets Sivdør en enorm gammel Kirkegaardsnøgle, der næsten kunde bruges til Spadserestok, var den ikke for tung. Selv ønsker hun ikke at følge med ud i Eftermiddagsheden, og vi har det for os selv paa den ensomme Kirkegaard. En fattig, jordgraa Kirkegaard, hvor Gravene ligger tætpakket og lavt i lange Rækker, de fleste blot med en flad, graa Sten over, et Navn, det sædvanlige: „Bed for ham!“ og mange sorte, stive Kranse, men kun faa Træer som paa alle franske Kirkegaarde: de virker koldt paa os selv i den varme Sol. Spredt møder man dog ogsaa opretstaaende Kors, en enkelt Englefigur og nogle lukkede Kapelbygninger mellem røde Nerier og gule Spiræer, der liver op paa Cypressernes Baggrund. De sydlandske Kirkegaardes sorte Cypresser staar tæt sammen, ligesom Haand i Haand som Læhegn; men trods Sammensluttetheden staar hvert Træ for sig, ret op i mørk og alvorfuld Ensomhed, medens Poplerne nedad mod Rhônen ligesom bøjer sig venligt mod hinanden i samtalende Smaagrupper. Forskellig lyder ogsaa Vinden i Kronerne: tankefuldt og fjernt rislende i Cypressernes Naale, smaasladrende, raslende gennem Poplernes Blade.

Vi søger Mistrals Grav: det er netop den Kuppel, vi saa lidt henne til venstre ved Muren; den ligger noget nær for Indgangen som Paludan-Müllers Grav paa Asminderød Kirkegaard. Mistral, Provences Digter og den provençalske Kulturs Genrejser (1830–1914), var saa nøje knyttet til Hjemstavnen, at han lykkelig og vel undgik Berømmelsens uhyggelige Kældere i det parisiske Panthéon og fandt Hvile efter sit Livs harmoniske Virke paa sin Fødebys rolige Kirkegaard, paa Baggrund af Provences blaalige Høje, hvis rythmiske Linie saa ofte havde skænket hans Sjæl Fred. – Gravstedet er Kirkegaardens anseligste: Kuplen hæver sig i Sexkant med Korsspir over en nydelig lille graa Sandstens Tempelbygning med korinthiske Søjler paa høje Baser og med ornamenterede Felter og Friser og Triglypher i Renaissancestil. Thi Monumentet er en Kopi af den saakaldte Pavillon de la Reine Jeanne, en lille, stilren Bygning ved les Baux, der sættes i Forbindelse med Provences Renaissance-dronning Johanne og hendes „Elskovshoffer“. Men fremfor Originalen bærer Kopien her Korsets Tegn øverst og over den forreste Buerunding den provençalske Digterskoles Syvstjerne. Under Loftshvælvingen dynger sig Blomster og Kranse højt over Digterens Kiste, ikke blot de uhyggelige sorte Evighedskranse af Metal med hans Navn og store Adjektiver og Aarstallet 1914, men virkelige, farvefriske og velvandede Blomster i Kranse og Krukker skarer sig helt ud om Søjlefødderne, – en snæver lille Blomsterhave mest af Hortensier og blaa Agapantus i Kuplens Skygge og under den rigt-

blomstrende lyse Spiræa, der rejser sig bag Digterens Grav og over Familien Damians lille Gravsted ved Siden af. Intet Navn bærer Gravmælet, kun een Inscription paa Indervæggen: „*Non nobis, Domine, non nobis, Sed nomino tuo Et Provinciæ nostræ Da gloriam*“; det er, saavidt vi har kunnet se, en Tilpasning paa Provence (den romerske Provins) af Psalmistens Ord: „Ikke os, Herre, ikke os, men giv dit Navn [og vort Provence] Æren for din Miskundheds Skyld, for din Sandheds Skyld“ (Ps. 115,1). Og i Træet over Graven synger en Cicade sin muntre Sang og svares af en anden fra en Cypres lidt henne. Livet leves videre, og i Eftermiddagssolen paa en ophedet Gravsten ligger et lille Firben og nyder Livet, som Mistral saa hjertelig altid indbød til: „Har Skaberen gjort dig til et graat Firben [?: givet dig trange Kaar], saa hold dig rolig i din Sprække, drik din Solstraale og sig Tak til!“ hedder det saaledes et Sted i Digtet „Mireille“.

Mistral havde selv indrettet sit Gravsted og taler om det i et provençalsk Digt *Moun toubèu* i Digtsamlingen „Olivenhøsten“ to Aar før sin Død, med det nævnte latinske Ord som „Epitaphium“. Digtet kan (dog uden Originalens Rim) gengives saaledes:

For mig ser jeg Indelukket Og den lille hvide Kuppel, Hvor jeg som en Snegl i Huset Skal mig skjule tyst i Mørket.	„Han var en, som digted Sange Til en Provençalerinde, Der Mirèio hed, og spredte Er de nu som Myggesværme
Ak, hvor stolte vi end stræber For af Tiden ej at sluges, Snart Idag dog og Imorgen Indgaar til den store Glemsel.	„Paa Camargos hede Sletter . . . Selv han boede i Maiano, Og de Gamle her paa Egnen Saa ham vandre vore Stier“.
Og naar Folk til den Tid spørger Dem, som de paa Vejen møder: „Hvad betyder Kuplen?“ svarer Disse: „Det er Digtergraven.	Siden vil de sige: „Han var En, som blev Provences Konge . . . Men hans Navn kun lever i den Brune Faarekylings Sange“.

Endelig, helt uden Udvej,
Siger de: „En Troldmands Grav vist,
Thi paa Mindesmærket staar en
Stjerne jo med syvfold Straaler!“

Man kan ikke undgaa at sammenholde disse Vers med Ronsards Ode IV 5: „Om Valget af hans Gravplads“, baade for Lighedens og den modsatte Karakters Skyld. Skønt Ronsards Digt nok er skrevet i 25 Aars Alderen, udpeger det dog det Sted i hans Fødeegn ved Loir, lidt Nørd for Tours og Blois, som virkelig blev Digterens Hvilested († 1585). Men hvad der hos Mistral er ægte Inspiration, er hos Ronsard væsentlig klassiske Genklange, der smukt træder til, hvor den personlige Følelse ikke forslaar. Hvor Mistral antyder, hvordan den gradvise Glemsel sænker sig trods Monumentet, affecterer Hofpoeten Ronsard efter Properts' Mønster Foragt for Marmoret. Og de stedsegrønne Ranker, han kræver i Stedet, stammer fra den græske Anthologis Gravvers og symboliserer det evige Ry, han forbeholder sig, og som Hyrderne (efter Virgils Bucolica og Tidens Modesmag) ved en aarlig Fest skal forkynde over hans berømmelige Grav. I det hele giver Digtet, der findes overleveret i to, lidt afvigende Former, og hvis gammelfranske Odeform ikke let lader sig overføre, et temmeligt Billede af Ronsards Gravsted paa en lille Ø i den stille Loir-Flod:

... „Naar Himlen og min Skæbne Vil, at jeg skal dø Og berøves det glade Ophold I vort fælles Dagslys;

Saa vil jeg, kræver og befaler jeg, At man giver mig en Grav Ikke rejst ved Kongers Side, Ikke graveret med Guld;

Men paa denne grønne Ø, Hvor Loirs halvdækkede Strøm Saa venligt Flyder herudenom ...

Jeg forbyder, at man hugger Marmor til Gravudstyr, For at bygge min Grav Skønnere;

Men gerne vil jeg, at et Træ Overskygger mig i Stedet for en Marmorsten*): Et Træ, som altid skal være dækket Af Grønt ...

Dér skal hvert Aar komme, Til Fejringen af min Fest, Hyrderne, som boer Tæt derved ...

[og synge:] ... Hvor stort er dit Ry, o Grav, At blive kaldt dens Grav, Hvis Vers Hele Verden synger!“

Selve dette Motivs Anvendelse kunde der gives adskillige Exempler paa fra Kirkegaardselegiernes Tid i 18. Aarhundrede; saaledes i Danmark navnlig Holeby- og Kjeldbypræsten Christen Andersen Lunds Digt „Landsbykirkegaarden“ (i hans „Efterladte Digte“, 1836), hvori han tænker sig sin egen Grav, over hvilken Landsbyens Piger i Aftenskumringen taler om ham og hædrer hans Grav „med skyldfri Glædes Klang“.

*) Mais bien je veil qu'un arbre,
Un'ombrage au lieu d'un marbre.

Merovinger-Grav paa Arles Kirkegaard.

* * *

Udvidelse af Vejlbj Kirkegaard, Riis Skov.

Af Havearkitekt Johannes Tholle.

Paa Foranledning af og i Samarbejde med Hr. Inspektør *Rud. Rasmussen*, Aarhus Kirkegaard, udarbejdede jeg i 1930 den omstaaende Skizze til Udvidelse af Vejlbj Kirkegaard og ved senere Forelæggelse og Vedtagelse af Planen i Menighedsraadet samt Approbation hos Autoriteterne er der ingen Ændring foretaget ved Forslaget, der i den foreliggende Plans Skikkelse er under Udførelse nu. Da de Principer, hvor-